

Looduslikud pühapaigad Võrtsjärve ümbruskonnas

Tondisaar Võrtsjärves. A. Kaasik

Inimene on Võrtsjärve ümbruses elanud palju aastatuhandeid ning põliste asulakohtade, kalmete, linnuste, teede ja teiste muististe kõrval leidub siin ka looduslikke pühapaiku. Pühad kivid, allikad, ojad, puud, ja hiied on osa meie pärandmaastikust. Pärimuste kohaselt on varem oma hiis olnud igal külal ja väiksem pühapaik igal talul. Pühapaikades tähistati olulisemaid pühi, palvetati, jäeti ande, ravitseti, peeti nõu ja saadi hingeosutust.

Kahjuks ei ole Võrtsjärve ümbruse pühapaiku seni kaardistatud ning ka neist kõnelevad pärimused alles ootavad koondamist ja osalt ka kogumist. Mujal toimunud uuringutele tuginedes võiks olla võimalik Võrtsjärve ümbruse valdades kaardistada praegu ligi paarsada põlist pühapaika. Loodus- ja/või muinsuskaitse alla kuuluvad neist vaid vähesed.

Kolga-Jaani vald

1. Ristivälja suurkivi
2. Leie ohvrikivi
3. Leie püha oja
4. Eesnurga Silmaallikas

Rannu vald

5. Tulimägi (ka Ervu mägi, Kaarsemägi, Kaaremägi, Püha mägi)

Rõngu vald

6. Hiigemägi, Hingemägi, Hiiemägi

Puka vald

7. Põru Hiiemägi, Villemisilla mägi, Jaani kiriku ase
8. Kolli Nuudaläte

Põdrala vald

9. Lõve ohvrikivi

Tarvastu vald

10. Tarvastu Hiiemägi
11. Tondisaar

Endine Viiratsi vald (nüüd osa Viljandi vallast)

12. Vasara ohvrikivi

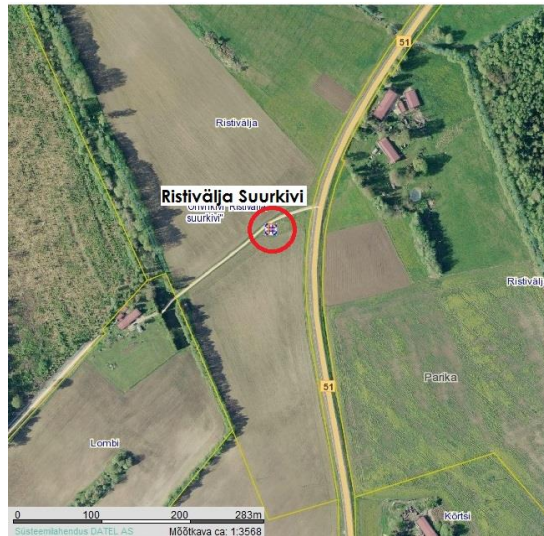

Kolga-Jaani vald

Parika Ristivälja suurkivi

Foto: Muinsuskaitseamet

Kaart: Maa-amet

Asukoht: Viljandi maakond, Kolga-Jaani vald, Parika küla, Ristivälja katastriüksus, talutee ääres põllul
Kirjeldus: Tegemist on loode-kagusuunalise veidi pikliku nelinurkse kirde suunas madalduva lameda kiviga. Kivi keskel on enam-vähem ümmargune 60 cm läbimõõduga 2-3 cm sügavune murenenud pinnaga lohk. Kivi mõõtmed: pikkus 6,50 m, laius 5,65 m, kõrgus lõunanurgas 1 m, loodenurgas 1,35 m, übermõõt 23,30 m. (K. Jaanits, 1975).

Pärimus: vana ohvikivi.

Arheoloogiamälestis nr 13228 ohvikivi "Ristivälja suurkivi"

<http://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=13228>

Kaitstav looduse üksikobjekt nr KLO4000974:

http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=4;572247461;est;eelisand;.&comp=objresult=ala.tyyp.Y&obj_id=846

Leie ohvikivi

Foto: Muinsuskaitseamet

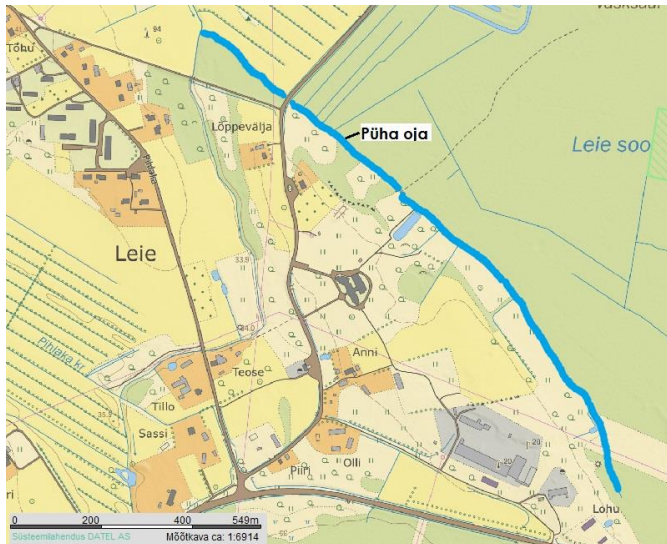
Kaart: Maa-amet

Asukoht: Viljandi maakond, Kolga-Jaani vald, Leie küla, Tartu-Viljandi maantee paremas servas põõsapuhmas

Kirjeldus: Ohvikivi on roosakas rabeda koostisega maakivi, mille küljest on tükke lahti lõhatud. Suurima kivitüki pikkus on loode-kagu suunas 1,70 m, laius 1,40 m ja kõrgus kuni 1,10 m (loodekülgelt mõõdetuna). (A. Tvauri, 1997). Arheoloogiamälestis nr: 13222 ohvikivi

<http://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=13222>

Leie püha oja

Kaart: Maa-amet

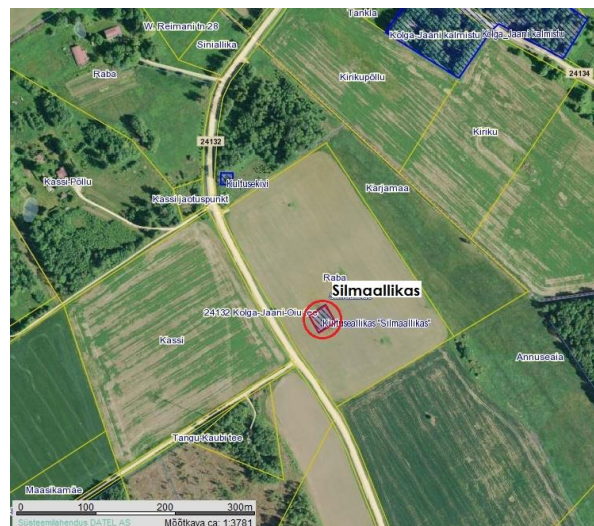
Asukoht: Viljandi maakond, Kolga-Jaani vald, Leie küla, katastriüksused: Uue-Olli, Anni, Kooli, Sinilinnu, Kolsi, Lõppevälja, Toome ja Soosilla. Kraavitud ojake algab Viljandi-Tartu maantee lähedalt ohvrikivist 150 m kirde poolt ning kulgeb küla ja Leie soo piiri mööda 1 km põhja ja loode suunas, läheb Leie – Kolga-Jaani tee alt läbi ning suubub 230 m kaugusel Leie oja.

Pärimus: Leie küla all Leie soos asus varem Hundilaas (ka Undi laan), kus elutses palju hunte ja tonte. Need aga tohtinud tulla vaid väikse ojani. Ojas voolab püha vesi, mis parandab haigusi.

Eesnurga Silmaallikas

Foto: Muinsuskaitseamet

Kaart: Maa-amet

Asukoht: Viljandi maakond, Kolga-Jaani vald, Eesnurga küla, Raba katastriüksusel lagedal põllul söödilapil.

Kirjeldus: Allikas on lagedal põllul asuv madal lohk, kus asub betoonist kogumiskaev. Maaparandustööde ja maa harimise käigus on allikas tugevalt rikutud.

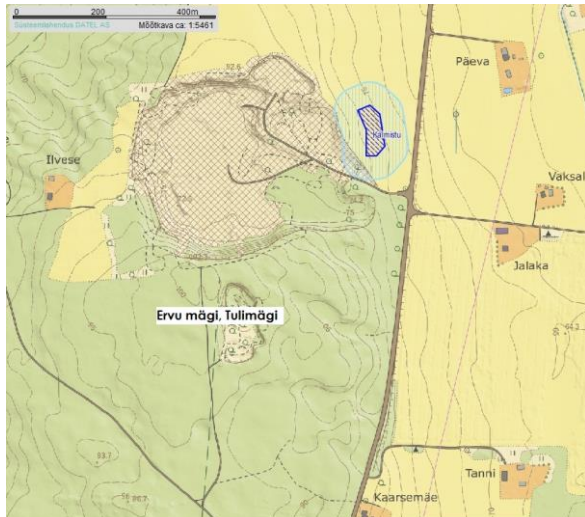
Arheoloogiamälestis nr 13218 kultuseallikas "Silmaallikas"

<http://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=13218>

NB! Eesnurga külas asub ka muinsuskaitsealune lohukivi (31 lohukest), kuid selle pühaks pidamise kohta seni andmeid ei leidu.

Rannu vald

Tulimägi (ka Ervu mägi, Kaarsemägi, Kaaremägi, Püha mägi)

Kaart: Maa-amet

Asukoht: Tartu maakond, Rannu vald, Ervu küla, Sangla-Rõngu maanteest vahetult lääne pool asuv kõrgendik. Mäest loodes asub muinsuskaitsealune kalme, mäest lõuna ja kagu pool Kipastu külla viiv metsatee. Mäe põhjaosa on kruusa kaevandamisel suuresti hävitatud.

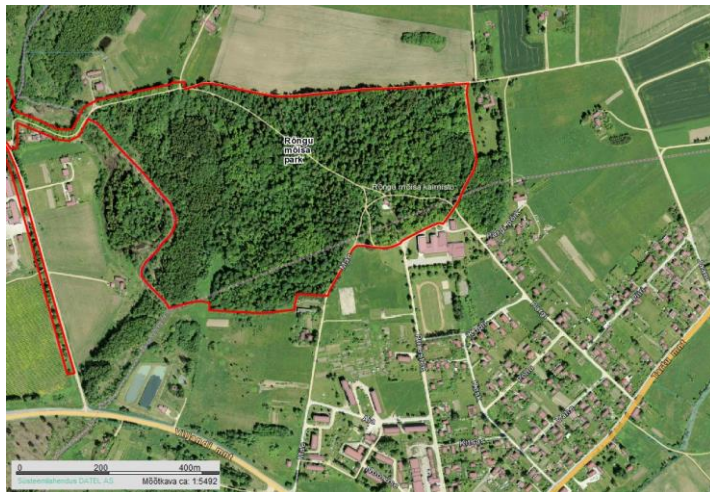
Kirjeldus: Metsaga kaetud mäe kõrgus merepinnast on 99 m, suhteline kõrgus 30–40 m.

Ei ole kaitse all.

Pärimus: Mäge on peetud pühaks ja nimetatud hiieks. Vana jaanitule paik ning ka uuemal ajal kohalike armastatud kooskäimiskoht.

Rõngu vald

Hiugemägi, Hingemägi, Hiiemägi

Kaart: Maa-amet

Asukoht: Tartu maakond, Rõngu vald, Rõngu alevik ja Tilga küla.

Kirjeldus: Hiugemäeks nimetatakse Rõngu alevist põhja ja loode poole jäävat metsaga kaetud mäekupleid. Mäe lõunaosas asub Rõngu mõisa kalmistu ja vana külakalmistu.

Pärimus: mägi on püha hiiekoht.

Arheoloogiamälestis nr 12970 Kalmistu "Hiugemägi", "Hingemägi":

<http://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=12970>

Looduskaitsealune Rõngu mõisapark:

http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=2;572247461;est;eelisand;.&comp=objresult=ala&obj_id=1461

Puka vald

Põru Hiemägi, Villemisilla mägi, Jaani kiriku ase

Foto: Muinsuskaitseamet

Kaart: Maa-amet

Asukoht: Valga maakond, Puka vald, Põru küla, Mäe-Tollari katastriüksus. Valga maanteest u 150 m läänes, Mäe talust u 100 m kirdes.

Kirjeldus: Põlluga ümbritsetud 70 m pikk ja kuni 40 m lai puudega söödilapp. Hiie osaks on ka paarkümmend m loode pool asuv puude-põõsastega küngas.

Juurdepääs: Tartu-Valga maanteelt, või läbi Mäe-Tollari talu õue (omaniku nõusolekul).

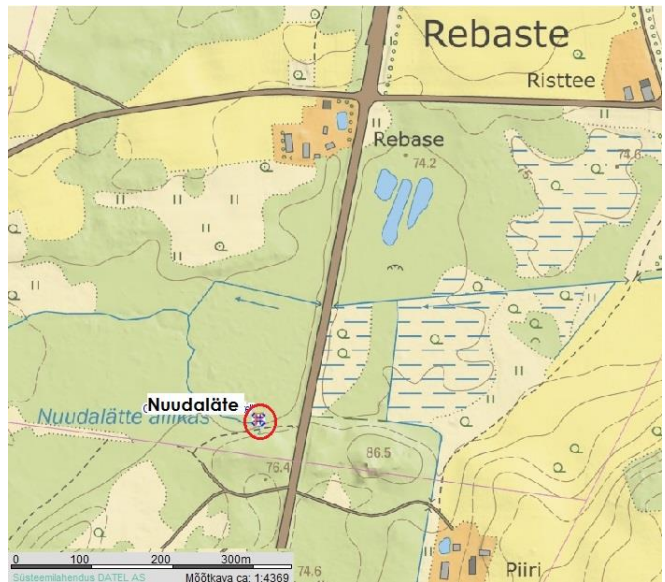
Arheoloogiamälestis nr 13128 Ohverdamiskoht "Jaani kiriku ase":

<http://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=13128>

Kolli Nuudaläte

Foto: A. Kaasik

Kaart: Maa-amet

Asukoht: Valga maakond, Puka vald, Kolli küla, Katla katastriüksus.

Kirjeldus: Umbes meetrise läbimõõduga kivise põhjaga madalaveeline allikas, mis voolab loogeldes põhja suunas.

Juurdepääs: Tartu -Valga maanteel Rebaste bussipeatusest u. 500 m Valga suunas, maanteest 50 m läänes metsas. Allikale osutab teeviit ja sinna viib kena jalgrada.

Arheoloogiamälestis nr 13117 Ohvriallikas "Nuudaläte":

<http://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=13117>

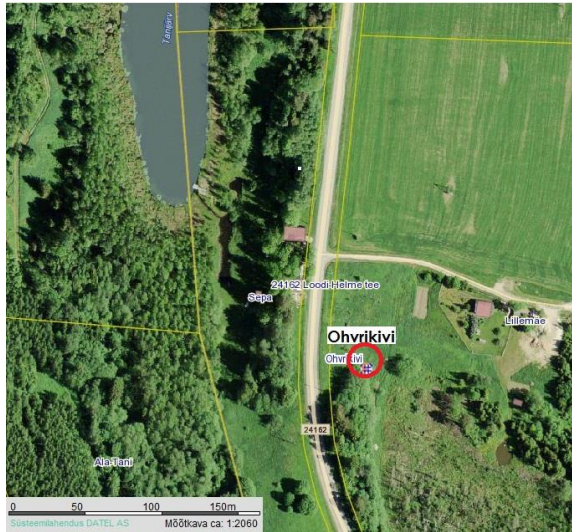
Põdrala vald

Lõve ohvrikivi

Ohvrikivi. Foto: M. Pakler, 1979.

Foto: Muinsuskaitseamet

Kaart: Maa-amet

Asukoht: Valga maakond, Põdrala vald, Lõve küla, Lillemäe katastriüksus. Loodi-Helme teest paarkümmend meetrit ida pool, Lillemäe talust ligi 100 m edelas.

Juurdepääs: Loodi-Helme teelt. Arheoloogiamälestis nr 13142 Ohvrikivi:

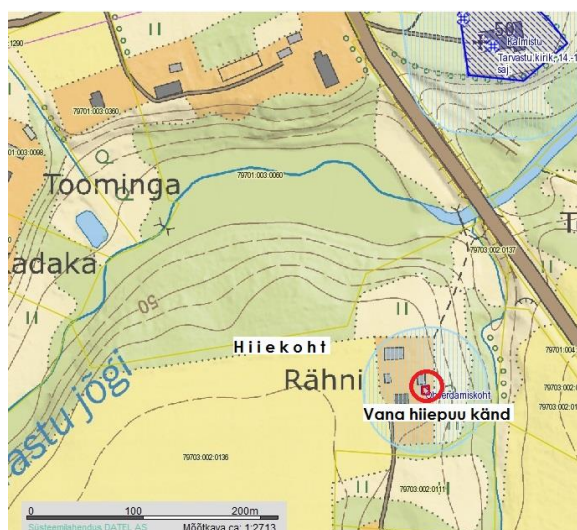
<http://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=13142>

Tarvastu vald

Tarvastu Hiiemägi

Foto: hiiepuu känd, Muinsuskaitseamet

Kaart: Maa-amet

Asukoht: Viljandi maakond, Tarvastu vald, Jakobimõisa küla (Tarvastu), Rähni katastriüksus, Tarvastu kirikust paarsada m lõunaedelas, teisel pool jõge.

Kirjeldus: Hiis asub Tarvastu jõe ja sellesse suubuva oja vahelisel kõrgemal neemikul, mille läbimõõt on ca 400 m. Suure osa hiiest hõlmab praegu Rähni talu ja põllumaa. Muinsuskaitse alla võetud ohverdamiskoht (osake hiiest) paikneb talu õuel elamust 15 m kaugusel kõrvalhoone lõunaotsa juures vahetult Tarvastu jõe oru kõrgel perval. Ohvrimännist on säilinud pehkinud känd. Pärimuse järgi asub ohvipuu kõrval aida all ohvrikivi.

Juurdepääs: Viljandi-Rõngu maanteelt läbi Rähni talu õue (omaniku nõusolekul).

Pärimus: vana hiiekoht, kus rahvas käinud palvetamas ja pühi pidamas.

Arheoloogiamälestis nr 13331 Ohverdamiskoht:

<http://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=13331>

Tondisaar (ka Vönnsaar, Vanasaar, Vennasaar, Mullikasaar, Aanisaar, Järvesaar, Järküla saar, Roosisaar)

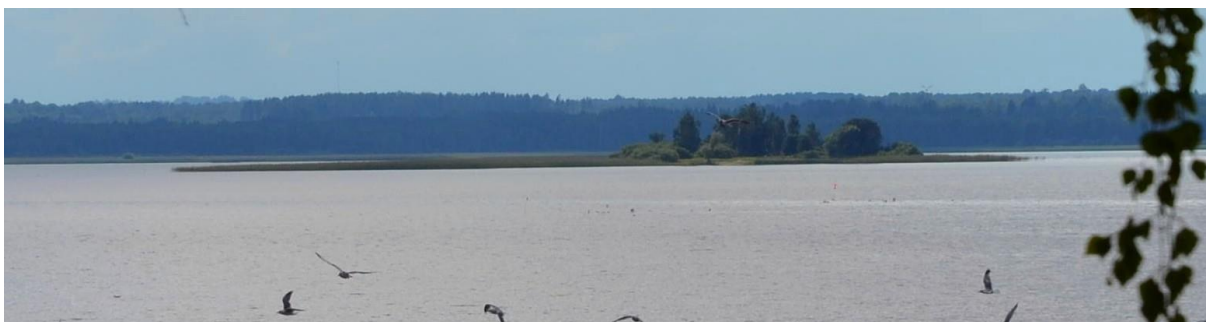
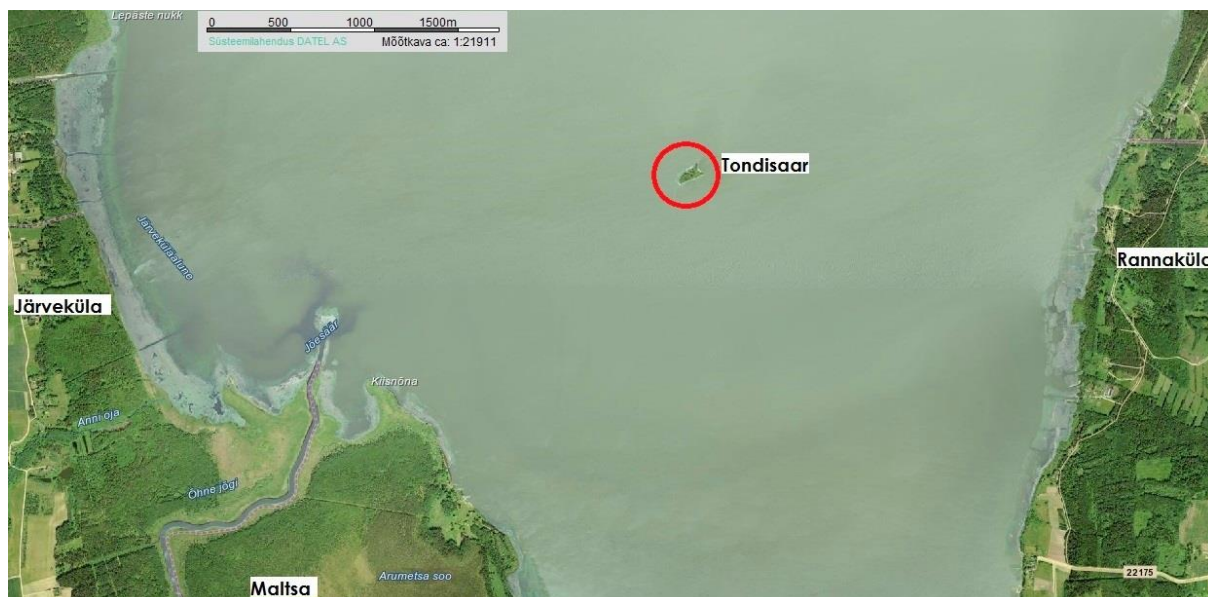

Foto: A. Kaasik

Kaart: Maa-amet

Saar Võrtsjärve lõunapoolses kolmandikus Valguta ja Soe vahelisel joonel, umbes 3 kilomeetrit kummastki kaldast, järve põhja-lõunasuunas läbival Tartu ja Viljandi maakonna piiril. Kuulub Tarvastu valla Maltza küla koosseisu, kuid maaameti andmebaasis jääb täpne kuuluvus ebaselgeks.

Saare pindala on alla poole hektari ning see ulatub vaid mõne meetri üle järvepinna. Saarel kasvab üks kuusk, üks seedermand, kaski, pärnasid, lepavõsa ja kibuvitsapõõsaid, laugeid kaldaid katab ja ümbritseb roostik. Saarele on rajatud linnuvaatlustorn, lõkkeplats ja mõned varjualused külastajatele.

Arheoloogide arvates võis muinasajal Tondisaarel asuda püha hiiesalu. Tondisaarega on seotud muistendid raiutud puude hingedest. Rahvasuu pajatab, et sinna olevat saadetud ohvrikohtadest välja aetud vaimud, tondid ja vanapaganad. Ühele keset saart teeraja ääres paiknevale kivile omistavad rahvajutud erilist väge. Rannikul asuvat kivihiikult on peetud maausuliste kabeliks; ilmselt on kivid siiski kokku kandnud lagunev järvejää.

<https://et.wikipedia.org/wiki/Tondisaar>

Saar asub Võrtsjärve hoiualal (KLO2000173):

http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=2;572247461;est:eelisand::&comp=objresult=ala&obj_id=738246719

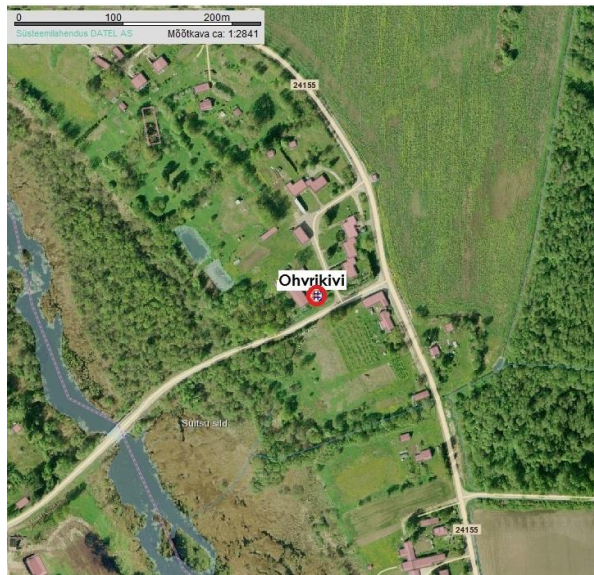
Saarele avaneb hea vaade Võrtsjärve idakaldal asuvast Järvemuuseumist. Kindlad andmed saare pühakspidamisest seni veel puuduvad, kuid pärimuste põhjal on see koht, kuhu saadeti talude hävitatud ahikotustest (ohvrikohtadest) välja ajatud vaimud. Nii seostub saar pärimuslikult siiski ka pühapaikadega ja sellest tehtud pilte võib saata ka Hiite kuvavõistlusele.

Endine Viiratsi vald (nüüd osa Viljandi vallast)

Vasara ohvrikivi

Foto: Muinsuskaitseamet

Kaart: Maa-amet

Asukoht: Viljandi maakond, Viljandi vald, Vasara küla, Kastani katastriüksus.

Kirjeldus: Kivi on on pealt lame ja roosakashall rändrahn, mis on 2,7 m pikk, 2,5 m lai ja kuni 0,7 m kõrge. Kivil asub 10 lohukest läbimõõduga 5 - 9 cm.

Pärimus: Kivile toodi varem ohvreid. Lohukestes põletati teri.

Arheoloogiamälestis nr 13371 Kultusekivi:

<http://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=13371>

VANIMAD LOODUSKAITSEALAD

Rahvusvaheline Looduskaitsealiit (IUCN) nimetab looduslikke pühapaiku inimkonna vanimateks kaitsealadeks ning soovib seal austada põlisrahva ajaloolisi tavasid. Paljudele põlisrahvastele on omane arusaam, et pühapaiga loob ja seda muudab hingestatud loodus. Inimene külastab pühapaiku, kuid ei sekku seal looduse kulgu. Nii on pühapaigad rahvakultuurile omane looduskaitse vorm ning seal on meieni jõudnud märkimisväärne osa Eesti maastike mitmekesisusest ja elurikkusest.

HEAD TAVAD

Põliseid tavasid austades võib pühapaigast leida kosutust ja abi. Hiiteks on valitud ilmselt väekohad, mis võimendavad meie mõtteid, sõnu ja tegusid. Siin tehtu, olgu see siis hea või halb, pöördub mitmekordse jõuga tegijale tagasi. Seetõttu on pühapaigad heade mõtete, sõnade ja tegude kohaks. Eesti eri paigus on pühapaikadega seotud ajaloolised tavad sarnased:

PUHTUS. Pühapaika mine kainena, puhta ihu, rõiva ja meelega ning ära jätta endast maha sodi ega mustust. Nagu pühamusse ikka, sisene hiide jalgsi ning ära lase sinna koduloomi. Asjale mine pühapaigast välja. Lahkudes võta kaasa prügi.

PUUTUMATUS. Pühapaigas ei tehta mõtte, sõna ega teoga liiga ühelegi elavale olendile, ka mitte puule-põõsale ega maapinnale. Seal ei või oksagi murda, lilli, marju või seeni korjata, küttida, kalastada ega muid loodusande varuda, teab vanarahva tarkus.

RAHU. Pühapaigas hoitakse vaikust ja rahu, et mitte häirida selle külastajaid ega asukaid. Hing või haldjas on igal puul, kivil, veekogul ja paigal.

ANNID. Pühale puule võib anniks siduda looduslikust kiust paela, riideriba, lõnga vms. Pane tähele, et see poleks kunstkiust ega oleks pingul. Sa võid jätta hiide ka münte ja kaapida hõbeesemelt hõbevalget. Anniks võib jätta osakese värskest toidust ja joogist. Teiste jäetud ande ei sobi puutada.

TULI. Püha on ka hiies läidetud tuli. Künalt sobib läita vaid juhul, kui see on valmistatud mesilasvahast või rasvast ning sellest ei jää midagi maha.

Enne pühapaika sisenemist seisata ja rahusta meeled. Maarahvas on metsa teretanud ja hiiele austuse märgiks kummardanud. Avatud süda ja puhas meel kogeb rohkem.

Vaata lisaks:

Looduslike pühapaikade andmekogu: www.andmekogu.ee

Hiite fotovõistlus: www.maavald.ee/kuvavoistlused/h/

Teata pühapaigast: <http://hiiepaik.ee/about/kaardistamise-kusimustik/>

Juhendid pühapaikade pärimuse kogumiseks ja pühapaikade kaardistamiseks:
<http://hiiepaik.ee/tegutse/kaardistamine/>

Hiiekoolid: <http://hiiepaik.ee/tegutse/hiiekoolid/>

Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskus: www.fl.ut.ee/hiis

Teksti koostas:

Ahto Kaasik

TÜ looduslike pühapaikade keskus

lpk@ut.ee

Küsi lisa või jaga pühapaikade pärimusi:

Eveli Jürgenson

Võrtsjärve Sihtasutus

Tel +372 51 86 346, info@vortsjarv.ee